

Lord Paget magyar pártfogoltjai

„1702-ben” írja R. Várkonyi Ágnes *Erdélyi változások* című könyvében „az Erdélyen át hazautazó konstantinápolyi angol követ, Paget öt diákot vitt magával Londonba, egy szászt és négy magyart”.¹ A kitűnő történész e köztudott tényként közölt mondata mutatja, hogyan terjednek a legendák. Ugyanis már bevezetőben meg kell mondanunk, hogy a Lord Paget kíséretével Angliába érkezett ifjak közül csak kettő volt erdélyi – őt viszont magyarországi, pontosabban debreceni illetőségű volt. A magyarországiak közül háromnak a kilétét már Esze Tamás azonosította egy 1964-es tanulmányban,² jóllehet ugyanebben az írásában megpróbálta felvázolni egy olyan erdélyi tollforgatónak a pályáját is, aki minden jel szerint sohasem járt Angliában és nem is tartozott Lord Paget pártfogoltjai közé.

A tévedésben főleg Bod Péter a ludas; ő adta ugyanis meg azt az Esze és mások által is átvett információt, ami hamis vágányra terelte a kutatókat. Bod szerint „Paget Villám Angliai követ Konstantinápolyból jövén 1700-dik eszt. Erdélyen ment keresztül; kért egy tanuló Deákat, a'kit magával elvívén Angliába, ott tanítván a' maga költségén és viszá küldené. Kapusi Sámuel a' Fejérvári Kollégyiomból adta vólt melléje Almási Bénéjámint...”³ Bod szövegéből látni, hogy ezúttal erősen másodkézből dolgozott. 1702 helyett 1700-at ír és azt állítja, hogy Paget Fehérvárt kért egy diákot, Aki Almási Benjámín lett volna. Ezzel szemben Lord Paget maga nem is járt Gyulafehérvárt, helyette Edmund Chishull elkész és naplóíró útítársa látogatott csak el oda másodmagával; Kaposival ugyan találkozott, de diákról, aki onnan ment volna velük tovább, a (jóval később) kiadott naplóban nem esik említés.⁴ Így aztán elképzelhető, hogy Almási nem ott, hanem később Kolozsvárt csatlakozott Pagetékhöz; Kaposi talán valóban ajánlotta őt, de akkor már nem volt a fehérvári iskola növendéke. Ami viszont biztosra vehető, az a „sok tudós Almási” közt kiigazodni nem igen tudó Bod botlása – Paget pártfogoltja ugyanis nem Benjámín, hanem István volt.

Ez szerintem kiderül már az oxfordi Bodley könyvtár vendégkönyvének 1703. július 5-i bejegyzéséből, ahol is emellett a dátum mellett a következő négy magyar neve áll: „Samuel Patai, Michael Budai, Stephanus Patai, Stephanus Almasi, Hungari”.⁵ Vagyis a három debreceni mellett valóban van egy Almási is, aki alighanem nem akarta külön bonyolítani a dolgot azzal, hogy magát a „Transylvanus-Hungarus” jelzővel társaitól elkülönítse. Ez az Almási azonban István. Hogy ezek az Oxfordot látogató magyarok mind Lord Paget pártfogoltjai voltak, azt látni abból a hivatalos bejegyzésből, ami hajóraszállási engedélynek felel meg; ezt az engedélyt Harwichben állítják ki (a régi naptár szerint) 1703. november 19-én: Samuel Patai, Michael Budai and Stephen Patai, three Hungarians, servants to my Lord Paget”.⁶ A három debreceni tehát csak mintegy fél évet töltött Angliában, vagy még annyit

1 R. VÁRKONYI Ágnes, *Erdélyi változások*. Bp. 1985. 400.

2 ItK 1964. 484.

3 Idézi ESZE, ItK, 1964. 483.

4 Edmund CHISHULL, *Travels in Turkey and Back to England*. London. 1747.

5 Bodleian Library, Oxford, MS.Lb.8:5:6 „Nomina Peregrinorum et aliorum in Bibliothecam admissorum ab anno Christi 1682...” 21/v.

6 *Calendar of State Papers. Domestic Series of the Reign of Anne. Vol. II. 1703–4*. London. 1924. 341.

se, attól függően, hogy magával Lord Pagettel, vagy esetleg Chishullal érkeztek-e 1703 április, vagy májusában.⁷ De Almási István nincsen közöttük. Későbbi távozási engedélyt sem találtunk nevére, bár ez még nem jelent semmit, hisz nem minden kikötőben állítottak ki ilyeneket. Viszont lehetséges, hogy a négy diák közül egyedül ő maradt ott Angliában, ahol legközelebb 1707-ben találkozzunk a nevével (tehát körülbelül ugyanakkor, amikor Almási Benjámín Esze Tamás szerint éppen a dési református eklézsia rektora lett),⁸ méghozzá Cambridge-ben. A Trinity College pénzügyi igazgatójának, az ún. Senior Bursar-nek a számadáskönyvében tűnik föl a neve, lévén az 1708-as tanév első külföldi segélyezettje: „To Stephen Almasi, a Transilvanian, by order of a Meeting £1–0–0”.⁹ Ez a tanév 1707 őszén kezdődött, tehát az erdélyi születésű Almási István ekkor még/már Cambridge-ben volt.

Itt alighanem útiköltségre gyűjtött, hiszen 1708-ban már Utrechtben találjuk. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár egy nagyalakú angol könyvének az elejére possesszorként az ő neve van beírva, mellette „Utrecht, 1708” áll; ezt egy későbbi tulajdonos ugyan áthúzta, de mégis olvasható. Ezt a könyvet, a puritán Thomas Gataker 1637-ben kiadott prédikáció-gyűjteményét (*Certaine Sermons*) az angolul akkor már bizonyára jól olvasó Almási vagy Hollandiában vette, vagy csak ott írta bele nevét a korábban Angliában Vásárolt könyvbe.

Ezek után Almási István neve megegyszer föltűnik: a Henrik Pontanus professzor elnöklete alatt disputáló utrechti „Almási-szériában”. 1709. március 16-a és április 13-a között nem kevesebb, mint három Almási vezetéknevű magyar tart összesen négy értekezést Utrechtben, ezek közül kettőt Almási Márton, egyet-egyet pedig Almási Benjámín és Almási István. Már ennek a Régi Magyar Könyvtárban adatolt szériának a pusztá áttekintése is szöveget üthetett volna azok fejébe, akik átvették Bod Péter téves adatát: az 1707-ben Franekerben matrikuláló Almási Benjámín utrechti disputációját Kismarjai Albertnek, meg más belgiumi (hollandiai) és erdélyi tanárainak ajánlja, Almási István viszont – William Paget angol főúrnak, három utrechti professzornak, két kolozsvári, egy sárospataki tanárnak és végül Kaposi Sámuel gyulafehérvári tanárnak!¹⁰ Paget és Kapos nevének ilyen összekapcsolása szerintem minden más adattól függetlenül is aláhúzza, hogy ez a peregrinus volt Lor Paget egyik erdélyi pártfogoltja. Innen, úgy hisszük, vissza is tért Erdélybe, hiszen másképpen a fentemlített Gataker kötet nehezen kerülhetett volna (1722-ben) következő tulajdonosához. Ami talán azt is valószínűvé teszi, hogy Almási István 1722 előtt halt meg.

Lord Paget másik erdélyi pártfogoltja nem teológus, hanem Tobias Stranover, szebeni szász festőcsalád hagyományait folytató festőművész volt.¹¹ Az 1702-ben 18 éves Stranover alighanem Nagyszébenben csatlakozott a Paget-csoporthoz; nem tudni, velük tartott-e végig Londonig, vagy lemaradt-e egy kis időre Németországban, de az bizonyos, hogy pár évvel Londonba érkezése után feleségül vette Bogdán (vagy Bogdáni) Jakab festőművész lányát. Bár a magyar lexikonok adatai szerint Tobias Stranover 1724-ben meghalt, a külföldi lexikonok óvatosabban csak „1724 utánról” beszélnek.¹² Több adat mutat azonban arra, hogy Stranover jóval túlélte apósát és csak hetvenkét éves korában, 1756-ban halt meg Angliában. Az első, William Bogdáninak, Jakab fiának egy levélben elejtett megjegyzése, Stranover (1733-ban) üdvözlését küldi egy közös barátjuknak,¹³ fennmaradt továbbá egy bizonyos „Mr. Stranover”-ről írt emlékvers a *London Magazine* 1756-os folyamában, amiből nyilvánvaló, hogy a szerző itt egy olyan Stranover-t gyászol, aki élethű csendéleteket festett. Ebben a pársoros emlékversben a megszemélyesített Természet belép a költő szobájába, s ott olyan remek szőlőfürtöt lát az asztalon, hogy meglepődik, s mikor meghallja, hogy az Stranover műve, így szól: „Látom, Uram,

⁷ Edmund Chishull hosszabb ideig maradt Hollandiában, mint Lord Paget és csak 1703 május közepén tért vissza Angliába. Cf. *Travels in Turkey...* 169.

⁸ ItK 1964. 485.

⁹ The Senior Bursar's Audit Book (1706–1720), Trinity College, Cambridge, 1708: első bejegyzés.

¹⁰ RMK III: 4702.

¹¹ *Peregrinuslevelek 1711–1750*. Szerk. HOFFMANN Gizella. Szeged, 1980. 59. (*Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmának történetéhez*, 6.)

¹² Pl. *A Napkelet Lexikona*. II. kötet. L- Zs. Bp. 1927. 481, illetve E. Bénézit, *Dictionnaire critique et documentaire des Peintres, Sculpteurs etc.*, Nouvelle Édition, T. 9. Paris. 1976. 859.

¹³ British Library, MS Additional 6402.f.37, egy 1733. május 5-ről keltezett levélben.

ő felülmúlt engem – ezért művei nem tűnnek feledésbe”.¹⁴ A vershez függesztett információ szerint Stranover 1756. február 26-án halt meg, feltehetőleg Londonban.

Debrecenből, mint már említettük, az ottjáró Lord Paget három diákot vitt magával, ketten pedig csak később csatlakoztak társaságához. A három Debrecenben útrabocsájtott ifjú közül Budai (vagy Ó-budai) Mihály egy darabig még Franekerben tanult, majd hazatérése után Szatmárnémetin lett lelkész.¹⁵ A két (különben nem rokon) Patai közül P. István, a debreceni lelkész Patai K. István fia Franeker után, ahová Angliából visszatérve Budaival és névrokonával egyszerre iratkozott be, még föl-tűnik Utrechtben 1705 májusában, ahol egy teológiai disputációt tesz közzé, de ezután nyoma vész. Feltehetőleg visszatért Kelet-Magyarországra, s ott vállalt később lelkési hivatalt. Útitársa, Patai (vagy Pathai) P. Sámuel (Patai Baracsi János fia) Franeker után alighanem azonnal hazaindult; róla tudjuk, hogy később Dunapatajon volt református lelkész és a tolnai esperességig vitte; 1739-ben halt meg.¹⁶

Ezzel azonban, mint korábban már jeleztük nem merült ki egészen Lord Paget magyarbarát tevékenysége. Hollandiában ugyanis (így véljük, debreceni ajánlásra) még két magyar diák csatlakozott Pagetékhöz. Ifjabb Dobozi Istvánról és Herczeg Jánosról van szó. Mindkettőjük apja magas tisztséget töltött be Debrecen város közigazgatásában: Dobozi hasonnevű apja főbíró volt, Herczegé pedig városi tanácsos. Kettőjük közül Herczeg volt az idősebb, a leideni matrikula adata alapján 1676-ban született,¹⁷ és 1692-ben lett tógás diák Debrecenben, majd Doboziival együtt 1700 tavaszán indult külföldre. A két magyar az Odera melletti Frankfurton át utazott Franekerbe, ahol együtt matrikuláltak 1700. október 10-én. Innen Dobozi, aki jogot tanult, pár hónappal hamarabb ment át Leidenbe, mint társa (1701. március 29-én matrikulált); a filozófiai és orvosi stúdiumokat végző Herczeg csak ugyanazon év szeptemberében követte. Lord Pageték 1703 februárjában értek Hollandiába, s itt a többi közt Leidenbe is ellátogattak, s Doboziékkal itt vették föl a kapcsolatot. Hogy ifj. Dobozi István és Herczeg János jártak-e Oxfordban, nem tudjuk; lehetséges, hogy az Angliára szánt néhány hetet, vagy hónapot teljes egészében Londonban töltötték. Mindenesetre 1703. május 28-án (június 7-én) már visszatértek Hollandiába, amint azt az egykori Harwichben kiállított hajóraszállási engedély mutatja: „Stephanus Dobozi and Johannes Herczeg (Lord Paget’s servants)”¹⁸ Hollandiába távozhatnak. Dobozi úgy látszik még egy darabig tovább tanult Utrechtben, legalábbis erre enged következtetni Patai P. István 1705-ös utrechti disszertációjának az ajánlása: „ifj. Dobozi István külföldi útitársának”.¹⁹ Később visszatért Debrecenbe, ahol 1708-ban főbíró lett, egy évvel később pedig II. Rákóczi Ferenc követeként Poroszországban, Hollandiában és Angliában járt. A források általában megegyeznek ifjabb Dobozi István elhunytát illetően (azt 1710-re teszik), születési éve körül azonban teljes a zűrzavar. A Magyar Életrajzi Lexikon 1683?-at javasol, míg a *Ráday Pál iratai* c. gyűjtemény 1689?-et gondol valószínűnek.²⁰ Ugyanakkor nincs okunk kételkedni a leideni matrikula adataiban: ha 1701-ben 20 évesnek mondta magát, akkor Dobozi 1681-ben született.

Útitársához hasonlóan hazatérése után Herczeg János is karriert csinált szülővárosában: 1704 májusától bölcséletet tanított a debreceni kollégiumban. Franekeri disputációján kívül ismeretes még az 1709/10-es magyarországi pestisről adott latinnyelvű leírása. Szinnyei szerint 1713-ban halt meg.²¹ Valószínűnek tartom, hogy Herczeg (és Dobozi is) adományozott latin (talán angol?) nyelvű műveket a kollégium könyvtárának.

¹⁴ „As nature came into my room t’other day: / A bunch of fine grapes on my table there / Surpriz’d at their beauty; why, where got you these? / Said the lady: I answer’d I am glad that they please: / They’re Stranover’s, Madam, but for the bird’s head: / „I see, I’m excell’d, Sir, his works shall not fade” *London Magazine*, XXV. (1756) 396.

¹⁵ THÚRY Etele, *Iskolatörténeti adattár*, II. Pápa. 1908. 173.

¹⁶ ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*, 3. kiadás, Bp. 1977. 460 és 462.

¹⁷ SZINNYEI, *Magyar írók élete és munkái*. IV. Bp. 1896. 735. 1678-at ad meg születési évként.

¹⁸ *Calendar of State Papers*, id. köt. 337.

¹⁹ RMK III:4522.

²⁰ *Magyar Életrajzi Lexikon*, 382. és *Ráday Pál iratai*, II. 1707–1708, Bp. 1961. 54.

²¹ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, IV. 1896. Bp. 736.

Mindent összevetve tehát a XVIII. század elejének magyarországi és erdélyi szellemi élete hasznát húzta Lord Paget segítőkészségéből, s bár egyetlen pártfogoltja sem végezte el az egyetemet Angliában, kicsit körülnéztek, s feltehetőleg bővült látókörük is. S bár magyar peregrinuszok továbbra is járnak Angliában, nagyon hosszú ideig kell ezután várjunk arra, hogy magyar ifjak újra angol költségen tanulhassanak angol egyetemeken.

Gömöri György
(Cambridge)

A másolás feladatköre és tematikája a felvilágosodás korának művészetszemléletében

„Mélyen merülve usz s ömleng hevem / Reszket s kívánja a szép tejredését / s mindön kihülve jár néz körül / Itt pusztá minden”¹ – a fordító, és a másoló nevében szólalt meg így Döbrentei Gábor *A fordító, Másoló az előtte lévő eredeti széphez* (1816) című versében. A felismerés, hogy „itt pusztá minden” a felvilágosodás kori Magyarország szellemi életének kulcsélménye volt. A művészetről, irodalomról értekező írók, festők: Kazinczy, Igaz Sámuel, Cserey Farkas, Kis János és még sorolhatnánk a neveket, egyként visszhangozták e gondolatot. S ez utóbbiak a felzárkózás lehetőségét is abban látták, mint Döbrentei: a szép terjesztésének fordítói, illetve másolói mozgalmában.² A programszerű megfogalmazásokban nem egyszer együtt emlegetett fordításnak és másolásnak az általánosságokban kifejtett közös céll mellett, persze, megvoltak a specifikus feladatai: a „jó minták” terjesztését egy sereg egymástól eltérő igény remélte még a fordítás, illetve a másolás vonalán.

Dolgozatunk a másolás különféle – sokszor egymásba játszó – megbízatásának magyarázatára vállalkozott. A szakirodalom jól feltérképezte már e tevékenység funkcióját a felvilágosodás korának művelődésében.³ Elemzésünk talán annyiból új, hogy a másolás eddig tételszerűen meghatározott, elkülönülnek látszó feladatainál az összefüggések számlaira mutatunk rá, s némiképp árnyaljuk a másolás feladatköréről, tematikájáról eddig kialakított képünket.

A másolás szorosabb értelemben a művészeti akadémiák egyik hagyományos oktatási módszerét jelölte a kor gondolkodói számára. Tágabb értelemben másolásnak tekintettek minden olyan tevékenységet, amely a műalkotások reprodukálására szolgált: így idetartozott a rajzok alapján dolgozó sokszorosított grafikai eljárás, például a rézmetszés, vagy a szobormásolatok készítési módja, az öntés.

Mivel Magyarországnak ezidőtájt művészeti akadémiaja nem volt, a korszak művészetpropagandistái magyar földön nem aknázhatták ki a művészeti intézményekkel kötött kapcsolatokban rejlő lehetőségeket. Azaz a másolás didaktikus funkciójáról vallott nézeteiket közvetlenül nem igazolhatták az akadémiák évszázados oktatási tradíciójával. Esztétikai orientációjuk sem ismerhetett magára az akadémiák mintáiban. Pedig a kelléktár az akadémiák története során talán ezidőszakban került leginkább szinkronba a korrallal. A Laokoón-szoborcsoportot például gipszöntvények formájában már a manierista

1 DÖBRENTÉI Gábor, *A fordító, Másoló, az előtte lévő eredeti széphez*, in Erdélyi Múzeum, 5. füzet, Pesten, 1816. 70–76.

2 Kazinczy e gondolatot több helyen is kifejtette. Különösen programszerűen: (*Kazinczy Ferenc levelezése I–XXIII.* kötet. VÁCZY János és munkatársai, Bp. 1890–1960) XIV. K.-*Terhes Sámuelnek*, 1816. ápr. 15. 137.

KIS János, *Miért szükséges a tudományokat és szép mesterségeket virágoztatni?* in Erdélyi Múzeum, 3. füzet, Pesten, 1815. 38–40.

IGAZ Sámuel, Cserey Farkas nézeteivel kapcsolatban lásd a 9. és 15. jegyzetet.

3 CSATKAI Endre, *Kazinczy és a képzőművészetek*, szerk.: GALAVICS Géza, MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának Kiadványa, Bp. 1983. 24–33.

ZÁDOR Anna, *A felvilágosodás korának művészete*, in Művészettörténeti Értesítő, 1976, XXV. évf. 4. sz. 285.